

מאיה פרוכטמן

”וְכָל מַעֲשֵׂה שְׁרִיר וְקָיִם”

לשון מקרא, לשון חז”ל
ובחירה סגנונית
בספרות העברית בתימינו
במיוחד על פי שירים של דליה רביקוביץ

במאמר יוצגו תוצאות של בדיקה ראשונית בנושא השימוש ברובדי הלשון בספרות העברית בתימינו, בעיקר בשירה, בניסיון להציע תשובה לשאלה מתי נבחרות שכבות לשון קדומות בתור מאפיינים סגנוניים בטקסט הספרותי המודרני לאפיון דמויות ולמטרות אחרות. במאמר נתמקד בשתי השכבות הקדומות ביותר בלשוננו – לשון מקרא ולשון חז”ל, בהדגשת לשון חז”ל. נראה את תפקידם של המאפיינים הקדומים בטקסטים ספרותיים מודרניים, את אפשרויות הבחירה הסגנונית בשכבות הללו העומדות לפני הסופרים והמשוררים ואת מטרות הבחירה וסוגיה. כדוגמה מובאים יצירותיהם של ש”י עגנון ויונתן רטוש. בהמשך מובלט סוג הבחירה של המשוררת דליה רביקוביץ בלשון חז”ל כמרכיב סגנוני מיוחד בשירתה.

במאמר זה אני מבקשת להעלות תוצאות של בדיקה ראשונית בנושא השימוש ברובדי הלשון בספרות העברית בתימינו וגם לנסות להציע תשובה לשאלה מתי נבחרות שכבות לשון קדומות בתור סוגלים סגנוניים (Stylistic Markers) בטקסט הספרותי המודרני לאפיון דמויות ולמטרות אחרות. המאמר יתמקד בשתי השכבות הקדומות ביותר בלשוננו – לשון מקרא ולשון חז”ל, בהדגשת לשון חז”ל. רוב ההדגמות יהיו מן השירה, בעיקר משירתה של דליה רביקוביץ.

אין צריך לומר שאי אפשר למצוא סיבה אחת משותפת לכל היצירות לבחירתה של שכבה מן השכבות בתוך הטקסט החדש. הטקסטים שונים זה

מזה, כל אחד של יוצר אחר, הנושאים שונים והשירה שונה מן הסיפורת. אף על פי כן, דומה שיש מכנה משותף, לפחות חלקי, בבחירה הזאת. יש גם להקדים ולומר שמדובר פה רק בבחירה מטעמים אמנותיים, לא משום החלטה או המלצה של מוסד מכתוב או ממליץ בעל סמכות, למשל האקדמיה ללשון העברית (וקודמה – ועד הלשון), שהעדיפו את לשון המקרא בתקופה אחת ולשון חז"ל והתפתחויותיה בסופו של התהליך, בחינת: "תפוס לשון אחרון"¹. אמנם גם זו בחירה סגנונית, שכן עדיין מדובר בלשון חדשה שהעדיפה לנקוט לשון של שכבה קדומה ממנה. אבל זו בחירה מטעמי נורמה שמאחוריה החלטה והכרעה, ולא בחירה אמנותית.² לכן אי אפשר לדבר על בחירה אמנותית של ש"י עגנון בסיפור "פנים אחרות" (עגנון, תש"ך) בלשון חז"ל ובלשון המדרשים הקדומים והמאוחרים, אף שלשון זאת הולמת במיוחד את הסיפור המדובר באישה שביקשה גט וסבבה בדרכים עם בעלה לשעבר לאחר שהדיינים קבעו שהיא גרושה.³ בתקופה שבה נכתבה הגרסה הסופית של הסיפור, לאחר גרסאות קודמות שלשונן הייתה מעורבת יותר, כבר בחר ש"י עגנון בלשון המאוחרת מן המקרא והמשקפת את לשון חז"ל והמדרשים, וזו הייתה גישתו כמעט בכל הסיפורים.⁴ אולם אשר לסיפור "בדמי ימיה", כשבחר במיוחד בלשון המקרא, או ליתר דיוק בלשון ההשכלה המחקה את המקרא, עשה זאת מסיבות אמנותיות, שכן סטה בכך ממנהגו בשאר הסיפורים בתקופה שכבר החליט סופית על אופיה של לשונו הספרותית. בסיפור זה הוא התאים את הלשון לדמויות העיקריות: לעקביה, המורה לעברית משכילית בבית המדרש למורים, ולשתי הנשים שבחיו, לאה ותרצה,

1 ראו, למשל, בנדויד, תשכ"ז, עמ' 249, בשם קלויזנר.

2 על הסגנון כבחירה ראו, למשל, אצל Enkvist, 1964; Leech & Short, 1982; פרוכטמן, תש"ן. ועוד ראו על סגנון והגדרותיו אצל בהר, תשמ"ה; בן-שחר, תש"ן; שלזינגר, 1994.

3 למשל: "כשיצאה מבית הדיין וגיטה בידה המתינו לה סווירש הבלונדיני ודוקטור טנצר, שני בני אדם בחורים שנתקברו אצלה משנה ראשונה לנישואיה. מתוך ריסי עיניהם ניכרת היתה שמחתם" (מהד' תש"ך, עמ' תמט).

4 על תיקוני גרסה אצל עגנון ראו דונגינירות, תשכ"ט.

בעיקר לתרצה, הדוברת בגוף ראשון, מספרת הסיפור, תלמידתו של עקביה. יש כאן אפוא בחירה אמנותית בתקופת לשון ההולמת את הסיפור ורקעו, על ביטוייה של התקופה הזאת, הנובעים משפת ההשכלה שנלמדה בבתי המדרש למורים של אותם הימים, ושכידוע ניסתה לחקות את הלשון המקראית על מילותיה ועל אופיה הלשוני (למשל, וי”ו הרצף [ה”היפוך”], מיליות מגמה, צורות מקור על גיווניהן וכדומה, וכמובן חלקי מובאות ומובאות שלמות מן המקרא, בעיקרן אלוזיות הנושאות מטען נוסף).
בסיפור זה חשובה דווקא הבחירה בלשון חז”ל במקומות אחדים, משום שהיא לעצמה כבר מהווה סטייה מהנורמה הכללית של הסיפור. בפתחה של הסיפור “בדמי ימיה” נאמר על מינץ, אביה של תרצה, סוחר הקטניות:

אבי התחיל ממעט במשא ומתן. גם לארץ אשכנז אשר היה נוסע שמה מדי שנה בשנה לבוא בדברים עם בעלי בריתו, כי סוחר קטניות אבי, לא נסע אבי הפעם (מהד’ תש”ך, עמ’ ה).

המשפטים האלה חורגים באופן ברור מהלשון הנוהגת בפתחת הסיפור, שהיא כאמור מקראית בתופעותיה, וזורמת במקצב כמעט שירי. משפטים אלה ממקדים אפוא את תשומת הלב אליהם: הפעלים “התחיל” ו”ממעט”, והצירוף “התחיל ממעט” הם צורות מובהקות בלשון חז”ל. כידוע, במקרא נמצא את “החל” ואילו “התחיל” המאוחר נגזר בגזירה לאחור, וצורת “ממעט” היא מצורותיה המובהקות של לשון חז”ל. כך גם הביטוי “משא ומתן”. המשפט השני בפסקה הזאת חריג באורכו, והקשרים בתוכו מורכבים ומסובכים, והוא ניגוד גמור למשפטים הקודמים. עגנון, שהיטיב לדעת את הבדלי הלשון, בחר פה לסטות במכוון מלשון המקרא וממבנה המשפטים הקודמים שבפסקת בפתחה, כדי לתת ביטוי לדמותו של מינץ. כאמור לעיל, מינץ הוא סוחר קטניות (רמז לעשו, שבחר בניזיד העדשים), וכל דמותו ארצית ומעשית. גם שמו מעיד על מעשיותו (ביידיש: מטבע). דמות זאת מקבלת כאן עיצוב לשוני מיוחד באמצעות המבנה המורכב והמפותל של המשפט ובאמצעות לשון חז”ל.

יש כאן אפוא בחירה מכוונת בלשון חז”ל, שהיא סטייה מהכיוון הכללי של הסיפור, כדי לתאר דמות מעשית וחומרנית, בניגוד לדמותם של

גיבורי הסיפור הרוחניים וחדלי המעש.⁵ שכבה זו נשאלה כאן לתכלית של אבחנה דקה בין דמויות. וכשהתופעה נקרית בפתיחה, ברקע לסיפור, יש בה רמז להשתלשלות הסיפור כולו ולסיבת פעולותיהם של הגיבורים.⁶ מבדיקה של יצירות ספרות רבות, בעיקר יצירות שיריות, מצאתי שיש לסופרים ולמשוררים נטייה לראות את לשון חז"ל כלשונם של בעלי ניסיון, חכמים, אלה העומדים מן הצד ורואים את פעולותיהם של הצעירים ונדים להם, או לשון הקשורה בתפילה, או לשון ארצית ומעשית, המבטאת אנשים ארציים ומעשיים, כמו הדוגמה לעיל בסיפורו של עגנון. במיוחד בולטת התופעה בספרות הבוחרת בעיקרה לשון מקרא, והחריגות בלשון חז"ל בולטות בה. יש אמנם סוג בחירה אחר בלשון חריגה, בעיקר באמצעות צירוף כבול או אלוזיה, וזאת למטרה אירונית או אפילו פארודית.⁷ למשל, המשורר יונתן רטוש, השייך לזרם הכנעני, בחר במתכוון ללשונו השירית יסודות רבים מלשון המקרא והרבה בחיקויים שלה, כביכול זו לשון כנענית קדומה, לא יהודית דווקא. הוא התנזר במיוחד מלשון חז"ל, אף מיעט באזכורים לתכניה. אם בחר בכל זאת בלשון חז"ל, הרי זה כדי למקד את הדברים בטקסט משנאי או תלמודי, בדרך כלל במהופך, למטרה אירונית או פארודית. נתבונן, למשל, בשיר "רכילות":

אָדָם שִׁיּצְרוּ מִתְגַּבֵּר עָלָיו
 מִה יַעֲשֶׂה?
 - יִלְבֵּשׁ לְכָנִים
 וְיַעֲטֶף לְכָנִים
 וְיִלְךָ לְמָקוֹם שְׂמִפְרִים אוֹתוֹ

5 וראו עוד על עגנון ועל סגנון אצל קדרי, תשמ"א; על הסיפור שהוזכר ועל לשונו המקראית ראו אצל לנדאו, תש"ס. וכן ראו את דברי אבן זוהר, 1970 (בעיקר עמ' 297) על הפונקציות של המערכת הדיאכרונית בתוך המערכת הסינכרונית; אבן זוהר מזכיר תפקידים אחרים ללשון חז"ל שלא מצאתי כמותם בספרות שבדקתי.

6 ועיינו גם פרוכטמן, תש"ן, עמ' 42-46.

7 לעניין השימוש ב"פראזות כבולות" מהמקורות, בעיקר בדיאלוג, ראו אצל אבן זוהר, 1970, עמ' 298-299.

וַיַּעֲשֵׂה

מֵה שְׁלֵבוֹ חֶפֶץ.

(רטוש, 1974, עמ' 181)

בשיר זה המשורר משתמש במהופך בדברים הנאמרים בתלמוד, ומובן שהוא נוקט לשון המתאימה לכך. בתלמוד (בבלי, מועד קטן יז, ע”א) כתוב: ”רבי אילעי אמר: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו – ילך למקום שאין מכירין אותו, וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ, ואל יחלל שם שמים”.⁸ האירוניה חריפה כאן מאוד, וכן ההיפוך, ”החילוני” כביכול, המתיר לבישת לבנים ובגידות בפרהסייה.

במאמר זה ברצוני, כאמור, להדגים במיוחד את הנטייה הזאת – בחירה בלשון חז”ל למטרות סגנוניות מוגדרות – בשירים של המשוררת דליה רביקוביץ מן הספר ”אהבת תפוח הזהב” (רביקוביץ, 1969, עמ' 15–16). בספר הזה המשוררת מרבה להשתמש בלשון המקרא ובזכרי לשון ממנה, כפי שהוכח במחקרים קודמים.⁹

אמנם, כפי שכבר ציינתי, אין מדובר בלשון המקרא בטהרתה – זו עברית בתימינו, מודרנית – אלא שבכל זאת נעשתה כאן בחירה של שכבת לשון קדומה על מאפייניה. דומה שהבחירה של רביקוביץ בלשון חז”ל בשיריה הראשונים היא לצורך מיוחד – מן הסוג שכבר הוזכר לעיל – התבוננות מפוקחת אירונית מן הצד של המבוגר הפֶּשֶׁל באירועים שהיו בילדותו או אירועים המתרחשים בבגרותו, לעומת לשון מקרא המייצגת היאחזות בעולמות הדמיון ובנאיביות הילדותיות.¹⁰

8 וראו בעיקר אצל ברוך תשל”ד, וכן אצל פרוכטמן, 2006.

9 ראו גם בבבלי, חגיגה טז, ע”א, ושם נוספת המילה ”בפרהסיא”.

10 יש לרביקוביץ נגיעות רבות גם בלשון ימי הביניים, וראו, למשל, חסין, 1989, המרבה להראות קשרים של המשוררת למקורות, בעיקר מדובר בצירופי מילים כמו ”האבן הראשה”.

נתבונן בשירים :

1. אהבת תפוח הזהב

תפוח זָהב
 אָהב אֶת אוֹכְלָהוּ,
 טובו מְרָאיו
 לְמֵאֲכָלָהוּ,
 שֶׁם אֶת לְבוּ
 כִּי הוּא הָרוֹאֶהוּ.

אֶתְרוּג בּוּ יְרֵהב:
 חֲכָמִי מִמְנוּ.
 אֵילָן יִתְעַצֵּב:
 יָמַח וְאֵינְנוּ.
 פָּחוּז נֶחֱשֵׁב,
 מִי יִשְׁיבְנוּ?

אֶתְרוּג בּוּ סְרֵהב:
 הַבוֹנָה הַפְתִּי!
 אֵילָן הַתְקַצֵּף:
 סְרָה הִיא וְחֵטָא הִיא,
 חֹזֵר בָּךְ הֵיטֵב, כִּי כֶסֶל שְׁנֵאתִי.

תפוח זָהב
 אָהב אֶת אוֹכְלָהוּ,
 אָהב אֶת מִכָּהוּ
 בְּכָל אֲבָרָיו.

תפוח זָהב
 אָהב אֶת אוֹכְלָהוּ,
 הֶלֶף אֶל מִכָּהוּ
 בְּרוֹת לְשִׁנָּיו.

תפוח זָהב
 נִבְלַע בְּאוֹכְלָהוּ,
 בָּא בְּעוֹרָהוּ,
 אָף בְּשָׂרָיו.

(אהבת תפוח הזהב, עמ' 5-6)

בשורה הראשונה מתפרק צירוף הסמיכות שבכותרת ”אהבת תפוח הזהב” למשפט ”תפוח זָהָב אָהַב אֶת אוֹכְלָהּוּ”. אבל אוכלהו, כלומר האוכל אותו, גם הוא אהב אותו, לכן נמשך אליו בעצמו. אמנם הפעיל יותר בסיטואציה הזאת, כמצטייר בשיר, הוא תפוח הזהב. התיאור של תפוח הזהב המזוכיסטי כביכול, שהולך אל מכהו ונעֶשֶׂה ”בְּרוֹת לְשָׁנָיו”, כתוב בלשון גבוהה, מקראית ביסודה. נראה לי שדווקא לשון זו מצליחה למצות את ההתלכדות המכאיבה, אך האירוטית, של האוכל והנאכל. יש בטקסט כמובן אזכורים מקראיים, רימוזים והרמזים (אלוזיות) למקום הציטוט, שבונים חלק מן הלשון ואת אמינות הדובר בשיר. הרעים, העצים השכנים כביכול, העומדים מהצר ומייסרים את תפוח הזהב, מעין רעי איוב – נוקטים אף הם בעיקר לשון מקרא, אך של ספרות החכמה, של זקנים המתבוננים בטעויות הצעירים ממרום מושבם וגילם, ויחד עם המילה ”סִרְהָב” והכינוי ”בְּךָ”, ולא ”בְּךָ”, נוצרת הרגשה גם של לשון חז”ל. לשון זו נבחרה, כאמור, לציין את הבינה של הזקנים, בני הדורות הקודמים, העומדים מן הצד ונודים לדור ההווה המפקיר את עצמו לטעויות גילו.¹¹

2.

א. פָּה יָד רְשָׁעָה

קוים שֶׁל עֵשֶׂן נטוּ בְּמִלְכָּסָן
וְאָבָא שְׁלֵי הִכָּה אוֹתִי.

כָּל הָעוֹמְדִים צָחְקוּ לְמַרְאֵה,
מֵה שֶׁסִּפְרָתִי אָמַת וַיְצִיב.

קוים שֶׁל עֵשֶׂן נטוּ בְּמִלְכָּסָן
אָבָא הִכָּה עַל פֶּה יָדִי.

הוא אָמַר שֶׁהיא כָּף יָד רְשָׁעָה.
מֵה שֶׁסִּפְרָתִי אָמַת וַיְצִיב.

קוים שֶׁל עֵשֶׂן נטוּ בְּמִלְכָּסָן
אָבָא חָדַל מֵהַכּוֹת אוֹתִי.

הַיָּד הָרְשָׁעָה צָמְחָה אֶצְבְּעוֹת

וְכָל מַעֲשֵׂיהָ שְׁרִיר וְקַיִם.

קוֹיִם שֶׁל עֶשֶׂן נָטוּ בְּמִלְכָּסָן
פָּחַד לֹחֵף אֶת הַיָּד הַרְשָׁעָה
אָבָא חָדַל מֵהַכּוֹת אוֹתִי
אֶף הַפָּחַד הִנֵּה שְׁרִיר וְקַיִם.

ב.

עוֹמֵד עַל הַכְּבִישׁ בְּלִילָה הָאִישׁ הִנֵּה
שֶׁהִיָּה בְּשִׁפְכָר הַיָּמִים אָבָא שְׁלִי.
וְחִיָּבֶת אֲנִי לְגִשְׁתׁ לְמָקוֹם עָמְדוּ
מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי הַיִּיִתִי הַבַּת הַבְּכוֹרָה שְׁלוֹ.

וּבְכָל לִילָה וְלִיל הוּא עוֹמֵד לְבַדּוֹ בְּמָקוֹמוֹ
וְאֲנִי חִיָּבֶת לִירֵד לְמָקוֹמוֹ וְלָבוֹא.
וְרִצִּיתִי לְשָׂאֵל אֶת הָאִישׁ עַד מָתִי חִיָּבֶת אֲנִי.
וְיִדְעֵתִי זֹאת מְרֹאֵשׁ שֶׁתְּמִיד חִיָּבֶת אֲנִי.

בְּמָקוֹם שֶׁהוּא עוֹמֵד יִשְׁנֹו חֲשֵׁשׁ סַפְּנָה
כְּבִיּוֹם שֶׁהִלֵּךְ בְּכְבִישׁ וְדָרְסָה אוֹתוֹ מְכוֹנִית.
וְכֶךְ הַפְּרִתִי אוֹתוֹ וְנִתְתִי בּוֹ סִימָנִים
שֶׁזֶה הָאִישׁ עֲצָמוֹ שֶׁהִיָּה פֶּעַם אָבָא שְׁלִי.

וְהוּא אֵינוֹ מְדַבֵּר לִי מִלַּת אֶהְבֶּה אַחַת
לְמֵרוֹת שֶׁהִיָּה בְּשִׁפְכָר הַיָּמִים אָבָא שְׁלִי
וְלְמֵרוֹת שֶׁאֲנִי הַיִּיִתִי הַבַּת הַבְּכוֹרָה שְׁלוֹ
הוּא אֵינוֹ יָכֹל לְדַבֵּר לִי מִלַּת אֶהְבֶּה אַחַת.

שני השירים שלעיל נבחרו משום שהם עוסקים באותה הדמות – האב – בחייה של ילדה, הכותבת על חוויותיה הקשורות בו בהתבגרה. שני האירועים המוצגים בשירים הם טראומטיים בשבילה, אך אחד הוא זיכרון מפעולותיו של האב כלפי בתו והשני חוזר אל מותו בתאונה.¹²

12 וראו את הניתוחים הספרותיים של השירים האלה, במיוחד של השיר הראשון, אצל ברוך, תשל"ד, עמ' 9–15, ושם גם הדגשות על התחביר.

בשירתה המוקדמת (סוף שנות החמישים ושנות השישים) נטתה רביקוביץ ללשון מקרא ושיבצה אותה בשיריה. השיר הראשון שהבאתי, "כף יד רשעה", אינו מדגים נטייה זו בשלמות, וכאמור, הבאתי אותו להשוואה עם השני, משום נושאו. אף על פי כן נמצא בו סימנים המזכירים לשון מקרא (אמנם מעורבת בלשון ילדים ויש גם ביטויי מסגרת מלשון חז"ל). יש בשיר הרבה משפטים קצרים והקישור הרגיל הוא באמצעות איחויים, היוצרים מקצב רגשי.¹³ אוצר המילים גבוה למדיי, אך יש גם ילדותיות בו: "אַבָּא שְׁלִי", "הוא אָמַר שֶׁהיא פָּה יָד רִשְׁעָה", כי נקודת המבט היא כביכול של הילדה הנפגעת. מובן שהמתארת היא מבוגרת, ויש עירוב סגנונות. הגוון המקראי מיוצג על ידי הביטויים: "אַבָּא חָדַל מֵהַפּוֹת אוֹתִי" (המקור המתחבר למ"ם, שהוא מקראי, ולא נשמר בלשון שלאחר המקרא); "היד הרשעה צִמְחָה אֶצְבָּעוֹת" (יש להניח שעל פי "צִמְחָה" שבמקרא, למשל בויקרא ג, לז, אם כי המשמעות הגורמת היא מימי הביניים). הביטויים החותמים את הבתים: "מָה שֶׁסִּפְרָתִי אֶמֶת וְיָצִיב" (למשל, משנה, ברכות ב, ב); "וְכָל מַעֲשֵׂה שְׁרִיר וְקָיִים" (למשל, בבלי, בבא בתרא קס, ע"ב); "אָף הַפְתַּד הַזֶּה שְׁרִיר וְקָיִים" הם דברי סיכום של מבוגר המתבונן מעמדתו באירוע ילדותו, ועל כן הוא בתבניות של לשון חז"ל.¹⁴

בשיר השני, שאין לו כותרת מפורשת, נקודת התצפית אחרת – אישה בבגרותה מתארת חוויה שהייתה לה בילדותה וחווה אותה מחדש במבט לאחור ומניסיון חיים. המשפטים ארוכים יותר, יש יותר שעבודים, והשעבודים בעיקרם הם של מושא, של זמן ושל ויתור, כעין דיווח קר ומרוחק:

- וְרָצִיתִי לְשָׂאֵל אֶת הָאִישׁ עַד מָתִי תִּיָּכַת אָנִי. / וְיִדְעָתִי זֹאת מֵרֹאשׁ שְׁתִּמֵּיד
תִּיָּכַת אָנִי.

13 לעניין הלשון הריגושית ראו Rynell, 1952, וכן פרוכטמן, תשל"ז; תש"ן, בעיקר הפרק הראשון והנספח.

14 יש פה אמנם גם הדהוד של שבועה של ילד, שהמבוגר מעדן אותה, מעין: "בחיי שאני לא משקר". ועיין ברוך, תשל"ד, בניתוחים שהוזכרו לעיל.

- **בַּמְקוֹם שֶׁהוּא עוֹמֵד יִשְׁנוּ חֲשֵׁשׁ סִפְנָה / כְּבִיּוֹם שֶׁהֵלֵךְ בְּכַבִּישׁ וְדָרְסָה אוֹתוֹ**
מְכוֹנִית.

- **וְהוּא אֵינוֹ מְדַבֵּר לִי מֵלֵת אֶהְבֶּה אֶחֶת / לְמִרְוֵת שֶׁהִיָּה בְּשִׁפְכָר הַיָּמִים אָבָא**
שְׁלִי / וְלְמִרְוֵת שֶׁאֲנִי הִיָּתִי הַבַּת הַכְּבוֹרָה שְׁלוֹ / הוּא אֵינוֹ יָכֹל לְדַבֵּר לִי מֵלֵת
אֶהְבֶּה אֶחֶת (כל הבית האחרון).

השפה אינה גבוהה מאוד, איננה מליצית ואף לא ריגושית כלפי חוץ, פרט לבית האחרון, השורה הראשונה והאחרונה: "וְהוּא אֵינוֹ מְדַבֵּר לִי מֵלֵת אֶהְבֶּה אֶחֶת... וְהוּא אֵינוֹ יָכֹל לְדַבֵּר לִי מֵלֵת אֶהְבֶּה אֶחֶת".

הדוברת הבוגרת, המתבוננת ממרחק השנים ומניסיון החיים באירוע הטראומטי של חייה – מות האב, מתאפיינת בביטויי חז"ל מובהקים: "**בַּמְקוֹם שֶׁהוּא עוֹמֵד**", "**וְתִקַּח אֲנִי...**", "**וְאֲנִי תִקַּח לִירֵד** (צירוף בעל אופי מובהק של חז"ל), "**וְנִתְתִּי בּוֹ סִימָנִים**" (על פי: "ר' יהודה היה נותן בהם סימנים" – ספרי, כי תבוא, קכח),¹⁵ וכן "**חֲשֵׁשׁ סִפְנָה**", ביטוי המבוסס כבר על מדרשים מאוחרים ועל "שולחן ערוך" ("בני העיר שברחו ליישוב מפני חשש סכנה, אין בני היישוב יכולין לעכב בידן מלהרוויח...") – שולחן ערוך, חושן משפט, קנו, ז).

יש בשיר הדהוד גם מנוסח ספר קהלת: "**וידעתי...**" ("**וְיָדַעְתִּי גַם־אֲנִי שִׁמְקָרָה אָחָד יִקְרָה אֶת־כָּל־ם**" – קהלת ב, יד): "**וְיָדַעְתִּי זֹאת מֵרֵאשׁ..."**, ואף שזו תבנית הכלולה בתוך המקרא, הרי נוסחו של קהלת, כנוסחי חז"ל, מעמיד לשון של מי שעומד מן הצד, בעל ניסיון, היודע מה יקרה בעולם ומהם מנהגיו.

כפי שציינתי בראשית דבריי, אין כאן אלא דוגמה לבחירה סגנונית בלשון המקורות הקדומים, המקרא וחז"ל, לאפיון סוג של טקסט ספרותי או לציון דמות בספרות העברית בת ימינו. ביקשתי להראות בעיקר את הכיוון שבו לשון חז"ל נבחרת במיוחד לציינ דמויות מעשיות (הסיפור "בדמי ימיה")

15 וכן ראו גם: " ...שנהרגו וסיפר אופן מיתתן נר' שא"ץ שמם ושם אביהם שהמנין מוכיח, ועוד שנתן בהם סימנים" – שופרא דיעקב, חלק א, סימן עו (אמנם ספק אם המשוררת הכירה מקור זה).

לעגנון, שהובא לעיל), או להציג מבט מבוגר ומפוקח של אנשים נבונים, בעלי ניסיון חיים, כלפי עצמם או זולתם (הדוגמה של שירי רביקוביץ). הדגשת הלשון הנבחרת, מקרא או חז"ל, נעשית ברובה באמצעות ציטוטים שלמים או חלקיים מן המקורות (רמיזות לטקסט – אלוזיות)¹⁶, אך גם באמצעות שימוש בביטויים רווחים או בצורות מובהקות של השכבה הנבחרת. עדיין אין כאן מחקר מקיף, וכאמור, זו עדיין מעין הצעה לגישה נוספת בפענוח הבחירה האמנותית ברבדים הקודמים ומאפייניהם בספרות ימינו.

מקורות

- אבן זוהר, א' (1970). "לבירור מהותה ותפקודה של לשון הספרות היפה בדיגלוסיה". *הספרות*, ב (2), עמ' 286–302.
- בהר, ד' (תשמ"ה). "הסגנון הוא החוקר – בעיות בהגדרת סגנון וחשיבות ההגדרה". *כלשנות עברית חפ"שית*, 23, עמ' 44–54.
- בן פורת, ז' (תשל"ח). "הקורא, הטקסט והרמיזה הספרותית". *הספרות*, 26, עמ' 1–25.
- בן־שחר, ר' (תש"ן). *סגנון הסיפורת – הלשון, הסגנון ולשון הספרות, יחידות 9–10*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- בנודיד, א' (תשכ"ז). *לשון מקרא ולשון חכמים*, א. תל־אביב: דביר.
- ברוך, מ' (תשל"ד). *עינונים בשירת דליה רביקוביץ'*. תל־אביב: עקד.
- (1978). הערך "דליה רביקוביץ'", בתוך: *האנציקלופדיה העברית*, כרך ל. תל אביב: החברה להוצאת אנציקלופדיות בע"מ, עמ' 457–458.
- גלוסקא, י' (תשנ"ה). *התפילה במסורת תימן: בחינות לשוניות*. ירושלים: האוניברסיטה העברית, מפעל מסורות הלשון של עדות ישראל.
- (תשנ"ו). "מבעים מקראיים כאמצעי סגנוני בשירתו של נתן זך", בתוך: א' שורצולד וי' שלזינגר (עורכים), *ספר הדסה קנטור* (עמ' 59–70), רמת גן: אוניברסיטת בראילן.
- דונגיניורות, ר' (תשכ"ט). המילים הנודפות ב"תיקוני סופרים" של עגנון בסיפור "והיה העקב למישור". עבודת גמר באוניברסיטה העברית.

16 וראו, למשל, אבן זוהר, 1970; טורי ומרגלית, תשל"ג; בן־פורת, תשל"ח; בן־שחר, תש"ן; גלוסקא, תשנ"ו.

- חסין, ד' (1989). *שירה ומיתוס ביצירתה של דליה רביקוביץ*. תל אביב: עקד.
- טורי, ג', מרגלית, א' (תשל"ג). "דרכי השימוש הסוטה בצירוף הכבול". *הספרות*, ד, עמ' 99–129.
- עגנון, ש"י (תש"ך). בדמי ימיה. בתוך: *על כפות המנעול*. ירושלים ותל-אביב: שוקן.
- פרוכטמן, מ' (1968). "השפעתם של המקורות הקדומים והספורת החדשה על לשונו של אהרון מגד ב'חחי על המת'". *הספרות*, א, עמ' 723–725.
- (תש"ל). "האיחוי והשעבוד כבוחן לסגנונם של טיפוסי כתיבה". *בלשנות עברית חפ"שית*, 2, עמ' 29–45.
- (תש"ן). *לשונה של ספרות*. אבן יהודה: רכס.
- (תש"ס). *לומר זאת אחרת: עיוני סגנון ולשון בשירה העברית בת ימינו*. באר שבע: הוצאת אוניברסיטת בן גוריון.
- (תש"ס 1), "הקול קול יעקב: אפיון לשונה של דמות במקרא". בתוך: א' רודריג (שורצולד), ש' בלוס-קולקה וע' אולשטיין (עורכות), *ספר רפאל ניר – מחקרים בתקשורת בבלשנות ובהוראת לשון* (עמ' 166–173). ירושלים: כרמל.
- (2006). "יצל של הקניסיני תחת פנפך: לשון שירתה של דליה רביקוביץ' בין הדורות", *חלקת לשון*, 37–38 (ספר יצחק שלינגר, בעריכת ר' בורשטיין ומ' מוצ'ניק), עמ' 61–72.
- רטוש, י' (1974). *חופה שחורה, בארגמן, יוחמד, צלע*. תל-אביב: הדר.
- רביקוביץ, ד' (1969). *אהבת תפוח הזהב*. תל-אביב: ספרייתפועלים.
- שורצולד, א' (תשנ"ד). *פרקים בתולדות הלשון העברית – החטיבה המודרנית (העברית בת זמננו)*, יחידות 9–10. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- (תשס"ב). "גוני לשון בעברית בת זמננו", בתוך: ש' זירעאל (עורך), *מדברים עברית* (תעודה, יח) (עמ' 141–175). תל-אביב: בית הספר למדעי היהדות, אוניברסיטת תל-אביב.
- שלינגר, י' (1994). *פרקים בתולדות הלשון העברית: העברית המודרנית הכתובה, יחידה 11*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- (תשנ"ט). "תפוצת כינויי הזיקה 'ש-' ו'אשר' בספר קהלת", בתוך: ש' שרביט (עורך), *מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה מוגשים למ' צ' קדרי* (עמ' 91–112). רמתגן: הוצאת אוניברסיטת בראילן.
- שרביט, ש' (תשס"ד). *מסכת אבות לדורותיה – מהדורה מדעית, מבואות ונספחים*. ירושלים: מוסד ביאליק והאוניברסיטה העברית.
- Enkvist, N. E. (1964), "On Defining Style" in J. Spencer (ed.) *Linguistics and Style*, London: Oxford University Press 1964, pp. 1–56.

Leech, G. N. & Short, M. H. (1982). *Style and Fiction: A Linguistic Introduction to English Prose*. London: Longman.

Rynell, A. (1952). "Parataxis and hypotaxis as a criterion of syntax and style", *Lunds University Årsskrift* (N.F.), 48, pp. 3–141.

